

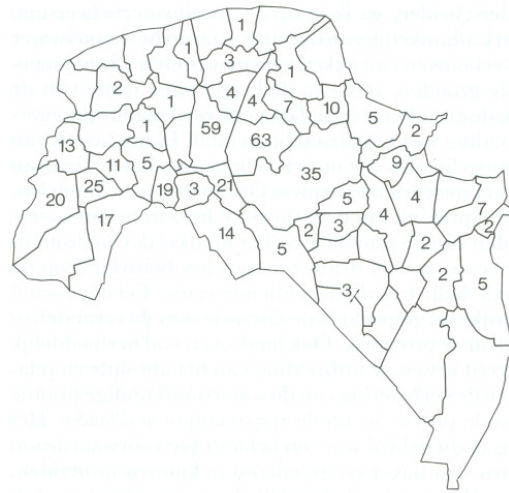
Maatregelen tegen te hoog opmalen in Groninger schepperijen

De landerijen, met name ten noorden van de stad Groningen, zijn laag gelegen en werden daarom in vroeger eeuwen bemalen door vele watermolens. Aanvankelijk waren dat kleine particuliere molens, waarvan de eigenaren gericht waren op hun eigen belangen. Ze spuiden het water dan ook zoals het hen het beste uitkwam. Zoiets veroorzaakte uiteraard overlast voor andere landeigenaren, hetgeen vele conflicten opleverde.

Het kaartje hiernaast toont het aantal watermolens per gemeente in 1812. In totaal stonden er toen 398 watermolens in de provincie Groningen. Bron: P. R. Priester, *De economische ontwikkeling van de landbouw in Groningen 1800-1910. Een kwalitatieve en kwantitatieve analyse*. 1991. Landbouw-universiteit Wageningen. A.A.G Bijdragen 31. Proefschrift, pagina 274.

Vanaf januari 1807 mocht men niet meer willekeurig een watermolen plaatsen en was daarvoor vergunning van de overheid vereist.

Ook werd er toen een waterpeil ingevoerd, waarboven niet mocht worden opgemalen. In de hierna volgende ordonnantie van 1807 en de resoluties uit 1825 en 1835 wordt beschreven welke maatregelen men o.a. nam, zoals het aanbrengen van hakkel- of peilbouten en het instellen van hoofdpeil- en onder-peilmolens.

Verbod op het willekeurig plaatsen van watermolens

Het Departementale Bestuur van Stad en Landen van Groningen, doet te weten:

Hoe sedert korten tijd aan Ons menigvuldige klagten zijn gedaan over het hooge water, inzonderheid in het Hunsingo Kwartier, zoo dat zelfs de trekpaden worden overstroomd, en het water gebragt in de huizen der ingezetenen, – en dat dit, behalven de veelvuldige gevallene regens in dezen herfst, grootelijks veroorzaakt is geworden, doordien, sedert korte jaren, door het willekeurige plaatsen van watermolens en het daaraan niet evenredig verbeteren der kanalen, het water te schielijk in dezelve wordt gebracht.

Zoo is het, dat Wij deze geheele zaak van dat gewigt hebben gevonden, dat Wij gemeend hebben het werk van den waterstaat in dit Departement, als sedert het zetten der watermolens geheel van natuur veranderd, tot een voorwerp van Ons ernstig onderzoek te moeten maken, en bereids daaromtrent hebben verzogt de consideratiën en advies van de Commissie van den Landbouw in dit Departement, en voorts noodig hebben geoordeeld in de tegenwoordige, omstandigheden eenige provisionele voorzieningen te maken, zoo om grootere ongelukken en nadeelen voor te komen, als om den waterstaat door het verdere willekeurig zetten van

watermolens niet meerder bederf toetebrengen, en te bepalen, gelijk Wij doen bij dezen, dat, bij provisie, in het *Hunsingo Kwartier* door de molens van de polders, welke hun water brengen in de kanalen, uitwaterende door Winsumer en Schaphalster Zijl niet hooger zal mogen gemalen worden, dan tot het midden van de nagel, die van Onzent wege op eene geschikte plaats te Onderdendam geslagen zal worden, en, op dat door ieder geïnteresseerde kan worden geweten, of het water tot die hoogte is, zal door eenen opgerichtenen staak te Onderdendam over dag sein gegeven worden door het ophalen van een korf, en hij nacht van eene lantaarn, dat terstond moet worden uitgescheiden met malen; zullende bovendien voor de zoodanige der watermulders, welke zich zouden ontschuldigen, dat het sein niet konden zien door den verren afstand van hetzelfde, geene ontschuldiging plaats hebben, wanneer zij hebben kunnen zien, dat andere nader bij 't sein staande molens stil staan, bij poena, dat de molen of molens van die gene, die hier tegens aangaat, *door den Drost der Jurisdictie* zullen worden gesloten, en niet weder mogen malen, dan na verkregen verlot van het Departementale Bestuur.

Dat al verder mits dezen provisioneel wordt verboden het zetten van watermolens, *welke, en wáár ook in dit Departement*, dan na vooraf zich daarover bij Ons te hebben verwoegd en verzogt en bekomen verlot, om een Watermolen te mogen zetten, met opgave van het getal grazen of deimten, die tot eenen polder willen maken; van de groote der molen, en met exhibitie van het contract of den willekeur daar toe betrekkelijk, op dat, na onderzoek van zaken, daarin kan worden gedisponeerd, als met het algemeen belang zal bevonden worden te behooren.

En, op dat deze kome ter kennis van een ieder, zal dezelve alomme op de gewone plaatsen worden gepubliceerd, geëffigeerd, en van de Praedikstoelen te Lande in dit Departement worden afgelezen.

Aldus gedaan, in het Lands Huis binnen Groningen, op Maandag den 5 Januarij 1807.

S. W. TJASSENS vt.

Ter Ordonnantie van het Departementale Bestuur voorn.

M. SALVERDA, Secret.

BESLUIT, houdende vaste bepalingen, tegen het te hoog opmalen van water, door de molens staande op landen onder de schepperijen van Innersdijk en het Vierendeel, behoorende onder het Winsumer- en Schaphalster-Zijlvest, en op die van het Karspel Noorddijk, welke door de Winsumer- en Schaphalster-Zijl uitwateren.

Van den 16^{den} Mei 1825.

BESLUIT, houdende vaste bepalingen, tegen het te hoog opmalen van water, door de molens staande op landen onder de schepperijen van *Innersdijk* en het *Vierendeel*, behoorende onder het *Winsumer-* en *Schaphalster-Zijlvest*, en op die van het *Karspel Noorddijk*, welke door de *Winsumer-* en *Schaphalster-Zijl uitwateren*.

Van den 16den Mei 1825.

De Gedeputeerde Staten van de Provincie Groningen, in overweging hebbende genomen de noodzakelijkheid, om, ter wegneming van de menigvuldige klagten over het te hoog opmalen van water, door middel van watermolens, staande op de landen onder de schepperijen van *Innersdijk* en het *Vierendeel*, behoorende onder het *Winsumer-* en *Schaphalster-Zijlvest*, en mede op landen behoorende onder het *Karspel Noorddijk*, voor zoo ver dezelve uitwateren door de *Winsumer-* en *Schaphalster-Zijl*; daaromtrent vaste bepalingen te maken, - hebben goedgevonden en verstaan, na bekomene approbatie van Z. Maj. Den Koning, bij hoogst-deszelfs besluit van den 14den April 1825, no. 172, te bepalen:

Art. 1.

Alle de watermolens, uitmalende in het *Botterdiep*, het *Karringemaar* of andere derwaarts henen leidende zijtakken, en alzoo in het algemeen alle de watermolens ressorterende onder de Schepperijen van *Innersdijk* en het *Vierendeel*, en onder het *Karspel Noorddijk*, voor zoo veel dit laatste onder het *Winsumer-* en *Schaphalster-Zijlvest* behoort, zullen het water niet hoger mogen opmalen dan tot het hierna bepaalde peil.

Art. 2.

Dit peil wordt voor alle de boven bedoelde molens zonder onderscheid bepaald op 80 Nederlandsche duimen boven het gewone zomerpeil.

Art. 3.

Door de zorg van de ambtenaren van den Waterstaat, zal bij elk der meergemelde watermolens eene hakkel- of peilbout* worden aangeslagen, waarnaar de molenaar zich in alle gevallen zal moeten reguleren.

Art. 4.

Ieder molenaar zal verplicht zijn, om dadelijk met malen op te houden, zoodra het water de hoogte zal hebben bereikt van het peil in artikel 2 bepaald; op straffe dat zijn molen voor den tijd van vier dagen, en in cas van herhaling voor zes dagen zal worden gesloten.

Art. 5.

Onverminderd het bepaalde in het voorgaande artikel, zullen de eigenaren of volmagten van den te hoog malende bevonden molen, telkens verbeuren eene boete van vijf-en-twintig tot vijf-en-zeventig guldens; zullende bij herhaling, de hoogste boete worden geapliceerd, ten voordeele van den aanbrenger.

Art. 6.

Bij aldien iemand zich mogt verstouten, om de ten gevolge artikel 3 aangeslagen peilbout te verhoogen of op enigerhande wijze daaraan eenige verandering toe te brengen, zal dezelve vervallen in eene boete van vijf-en-zeventig guldens en eene gevangenisstraf van zeven dagen; zullende de boete komen ten voordeele van den aanbrenger.

Art. 7.

De molenaar eenige verandering in de aangeslagen peilbout ontwarende, zal daarvan onverwijld kennis moeten geven aan het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur; hij zal te dien einde dagelijks daarop moeten toezien, en bij aldien er eenige verandering wordt ontdekt, twee uren na zonnen opgang, zonder dat de molenaar de vereischte kennisgeving zal hebben gedaan, zal hij voor dit verzuim verbeuren eene boete van vijftig guldens; ingeval hij zelf dit peil mogt hebben veranderd, of daaraan medepligtig zijn, zal hij behalve de geincurreerde straf bij artikel 6 bepaald, van zijnen post als molenaar onzet worden.

Art. 8.

De Hoofden der Plaatselijke Besturen, onder welke de voorschrevene watermolens gelegen zij, zullen gehouden wezen, de rigtige observantie der voorschrevene bepalingen naauwkeurig toetezien, en door de veldwachters te doen toezien.

Art. 9.

De Hoofd-Ingenieur van den Waterstaat in deze Provincie, of diens functien waarnemende, mitsgaders alle verdere Ambtenaren en bedienden van den Provinciaalen Waterstaat, zijn alsmede belast met de naauwkeurige surveillance op de rigtige en stipte nakoming der voorschrevene bepalingen; en zal de eerstgemelde Ambtenaar daarenboven verplicht wezen, om althans tweemalen in het regensaisoen, of zo veel vaker als hij zal noodig en nuttig oordeelen, de aangeslagen peilbouten te doen nazien en te doen verifiëren, of dezelve zich nog op de primitive hoogte bevinden.

Art. 10.

De Ambtenaren, welke bij de vorige artikelen met de surveillance op het boven peil malen der watermolens zijn belast, zullen, in geval van contraventie, daarvan behoorlijk proces-verbaal of relaas opmaken, en doen toekomen aan den ambtenaar, aan wien het publiek officie is opgedragen, ten einde deze dadelijk *ex officio* en uit kracht dezer ordonnantie, de vereischte actie tegen den overtreder kan instellen.

Art. 11.

De sluiting der molens, in art. 4 bepaald, zal worden geëffectueerd door het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur der Gemeente, waaronder de in contraventie bevonden molenaar ressorteert, dadelijk na bekomene informatie van de contraventie; zullende die ambtenaar gehouden zijn, om van zijn verrigte een proces-verbaal op te maken, en daarvan een afschrift in te zenden aan het kollegie van Gedeputeerde Staten.

Art. 12.

Alle vroeger geëmaneerde verordeningen op het boven peil malen der watermolens worden, voor zoo ver zij met deze ordonnantie strijdig zijn, voor vervallen verklaard, terwijl de Gedeputeerde Staten voor het overige aan zich reserveren de bevoegdheid, om, onder goedkeuring van den Koning, in de bovenstaande verordening zoodanige veranderingen te maken, als de omstandigheden of de ondervinding bij vervolg van tijd noodzakelijk zullen doen voorkomen.

En op dat niemand hiervan eenige onwetendheid voorwende, zal deze in de gemeenten waaronder de in art. 1 vermelde watermolens, worden gepubliceerd en geafficheerd waar men gewoon is zulks te doen, en voorts in de provinciale Groninger Courant worden geplaatst.

Aldus gearresteerd door de Gedeputeerde Staten van de Provincie Groningen, den 16den Mei 1825.

(Get.) H. Guichart, V.T.

Ter ordonnantie van denzelve,

(Get.) J. Treip, *loco Griffier*.

Gepubliceerd in: Bijvoegsel tot het Staatsblad en Officieel Journaal van het Koninkrijk der Nederlanden of Besluiten, Resolutien, Dispositien [etc. etc.] uitgevaardigd en gegeven door Zijne Majesteit den Koning etc., etc. Afgedrukt op pagina 127 t/m 130.

* Hakkelbout – Een hakkelbout is een soort spijker die vroeger veel gebruikt werd voor de onderlinge verbinding tussen paal en kesp (verbindingsbalk op twee of meer heipalen). De bout heeft aan het eind uitsteeksels, waardoor hij zich vasthecht.

In het document *De Geschiedenis van het N.A.P.* door P. I. van der Weele, wordt beschreven dat er reeds in 1556 te Amsterdam een vermelding wordt gedaan van het aanbrengen van een hakkelbout waarmee de waterhoogte werd aangegeven.

*Afbeelding Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, afdeling Scheepsarcheologie
(via Geheugen van Nederland).*

Bepalingen, ter voorziening in de bezwaren bij het opmalen

No. 197. Extract uit het Register der Resolutien van Gedeputeerde Staten van Groningen, van den 12den Mei 1835, No. 35, houdende bepalingen, ter voorziening in de bezwaren bij het opmalen van water door sommige molens in die provincie.

Dingsdag den 12 Mei 1835.

GEDEPUTEERDE STATEN DER PROVINCIE GRONINGEN,

In overweging hebbende genomen de bezwaren, welke van tijd tot tijd zijn ontstaan ten aanzien van het opmalen van water door molens, staande onder de schepperijen van Innersdijk en het Vierendeel en onder het karspel Noorddijk, voor zoo verre dezelve uitwateren door de Winsumer- en Schaphalsterzyl, en daaromtrent, bij wijze van proefneming en voor den tijde van één jaar, eenige voorziening willende nemen, hebben goedgevonden te statueren, gelijk gestatueerd wordt door deze:

Art. 1.

Onverminderd de bepalingen, na bekomene approbatie van Zijne Majesteit den Koning, bij Hoogstdeszelfs besluit van den 14 April 1825 no. 172, gearresteerd door dit Collegie den 16

Mei 1825, welke in allen deele effect zullen blijven sorteren, zullen, ter gemoetkoming aan het nadeel voor de verafgelegen molens door het verdraag, hetwelk bij sterk malen en afstroomen van de zijlen in de kanalen bestaat, de molens eerst dan behoeven stil te staan, als daartoe door den hoofd- of onderpeil-molen wordt geseind, zoo veel de omstandigheid van nacht, donkerheid of mistig weêr het zien der seinen zal mogelijk maken; terwijl bij onzekerheid van het *al* of *niet* seinen der molens de bout bij elken molen het rigtsnoer zal zijn.

Art. 2.

Door de zorg der ambtenaren van den waterstaat in deze provincie zullen, in tegenwoordigheid van de scheppers en volmagten der respectieve schepperijen en molens, of dezelve behoorlijk zijnde geroepen, bij al de watermolens peil bouten op 80 duim boven het gewone waterpeil onder het Winsumer en Schaphalster Zijlvest, zijnde het midden van eene koperen bout, zittende in den steenen zuidoostelijken vleugel binnen de Schaphalster zijl, worden aangeslagen. De gemelde peilbouten zullen niet in de steenen of houten uitloosbakken, of frontmuren, of vleugels, maar in voldoende eiken of berken palen worden geslagen.

Art. 3.

Tot hoofdpeilmolen wordt aangewezen en bepaald de zoogenaamde *oude zijlstermolen no. 10*, staande aan het Boter- of hoofddiep, even ten noorden het Bedumer verlaat, en tot onderpeilmolen de zoogenaamde *geweidstermolen no. 23*, even ten noorden Thesinge.

Art. 4.

Van den stand der peilbouten, met de verkenningswerken zal bij elken molen proces-verbaal in triplo opgemaakt, en door de tegenwoordig zijnde scheppers en volmagten en den ambtenaar, die met het plaatsen der bouten zal belast zijn, verteekend worden.

Art. 5.

De hoofdpeilmolen zal seinen, zoodra het water aan denzelven den peilstand heeft bereikt; en de onderpeilmolen zal dit sein dadelijk moeten overnemen, of, ingevalle het sein van den hoofdpeilmolen niet duidelijk zichtbaar zal zijn, zoodra het water aan dien molen den peilstand heeft bereikt. Al de molens zullen hierop moeten stilstaan, en, ingevalle het sein van den hoofd- of onderpeilmolen niet duidelijk zichtbaar zal zijn, zullen zij verpligt zijn, om met malen optehouden, zoodra het water bij hunne respectieve molens den peilstand zal hebben bereikt: zoodat in het algemeen de peilmolens zullen dienen tot rigtsnoer, wanneer derzelver seinen zullen zichtbaar zijn, en anders de bouten bij elken molen.

Art. 6.

Door den hoofd en onderpeilmolen zal worden geseind bij dag en helder weder door het over kruis zetten van den molen, en des nachts, in den avond en bij donkerheid of mist, door een brandend lantaarn, te plaatsen aan de wiek of roede van den molen.

Art. 7.

De kosten voor het aanschaffen en onderhoud van de lantarens alsmede voor het slaan der bouten, mitsgaders voor de benoodigde eiken of berken palen, zullen worden gedragen door de eigenaren van de gezamenlijke molens, naar evenredigheid van de onder gemaal zijnde landen.

Art. 8.

De vorenstaande bepalingen zullen beginnen te werken met 1e. Junij 1835 en ophouden van kracht te zijn op den eersten Junij 1836, ingevalle deze provisioneele maatregel of proeve niet vóór dien tijd verlengd wordt.

En zullen afschriften van dit besluit worden gezonden aan Hoofmeester en Scheppers van het Winsumer en Schaphalster Zijlvest, ten genoegzame getale, om dezelve aan de belanghebbenden uitte-reiken en verder te doen publiceren, waar zulks zal behooren; met uitnoodiging, om voor de onverwijldte en stipte uitvoering dezer bepalingen te zorgen;

zullende gelijk afschrift aan den Hoofd ingenieur van den waterstaat in deze provincie worden gezonden, ten fine van executie, voor zoo ver hem aangaat. *Zonder resumptie.*

Coll: conc: *De Griffier:* (Get.) A. A. SPANDAW.

Transcriptie B. D. Poppen © Uithuizen, juli 2010

Enige gegevens over de vermelde molens:

De in het tweede document vermelde hoofdpeilmolen “de zoogenaamde *oude zijlstermolen no. 10*, staande aan het Boter- of hoofdiep, even ten noorden het Bedumer verlaat” was een rietgedekte achtkante grondzeiler op veldmuren, ook de kap was met riet gedekt. De roeden werden later voorzien van zelfzwichting en hadden een vlucht van 21,50 meter.

De eerste molen op deze locatie was gebouwd in 1800 en brandde op 29 oktober 1829 af. De nieuwbouw werd op 11 december 1829 aanbesteed, waarna voor f.3500 het werk werd gegund aan de aannemers Berend, Jannes en Cornelis de Haan, molenmakers te Groningen. De molen was uitgerust met een schroef en bemaalde de Oldenzijlster Molenpolder (451 ha), gereguleerd 1877. Deze polder werd ook genoemd: Roodenschoolster polder.

Op 10 juni 1919 werd de molen op afbraak te koop aangeboden en in datzelfde jaar door molenmaker R. Bremer afgebroken. De bemaling was reeds in 1915 overgenomen door een elektrisch gemaal van 30 pk.

De in het tweede document vermelde “onderpeilmolen de zoogenaamde *geweidstermolen no. 23*, even ten noorden Thesinge”, was een kleine rietgedekte grondzeiler op een houten onderstuk. De kap was met riet gedekt. In 1924 was de molen gedekt met golfplaten. Eén roede was voorzien van zelfzwichting en had (o.a. in 1943) een stroomlijnneus. Het gevlucht bedroeg 13,26 meter. De molen was uitgerust met een schroef en bemaalde de polder Het Hondegat of Dijksterhuisterpolder (36 ha) op het Geweijde. De molen werd in 1947 buiten gebruik gesteld, na sinds 1945 met één roede gemalen te hebben. In maart/april 1949 werd de molen afgebroken, waarvoor op 6 oktober 1948 een sloopvergunning was verleend.

Bron RHC Groninger Archieven, toegangsnummer 2489, inventarisnummers 13 en 14.

Relevante literatuur:

Hempenius, A. L.; Trouw, J. A. L. *Poldermolens en molenpolders. De molens van de molenstichting Hunsingo en omstreken.* 1992, Onderdendam, ISBN 9090054693, 49 pagina's, genaaid, 16 x 23,9 cm, geïllustreerd.

Ligtendag, W. A. *De Wolden en het water. De landschaps- en waterstaatsontwikkeling in het lage land ten oosten van de stad Groningen vanaf de volle middeleeuwen tot ca. 1870.* 1995. Groningen Regio-project. ISBN 9050280668, 368 pagina's, genaaid, 16 x 24 cm, geïllustreerd. Oorspr. verschenen als proefschrift RU Amsterdam 1994.

Dit document is onderdeel van de homepage van B. D. Poppen <http://www.bdpoppen.nl>